

ПРЕЦЕДЕНТНІ ТОПОНІМИ ТА ХРОНОНІМИ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

PRECEDENT TOPONYMS AND CHRONONYMS IN MODERN POLITICAL DISCOURSE

Соловйова Т.О.,

orcid.org/0000-0003-0516-7398

аспірант, асистент кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

У статті досліджено особливості функціонування прецедентних феноменів топонімної та хрононімної природи на матеріалі сучасного українськомовного політичного дискурсу. Виокремлено прецедентні топоніми та прецедентні хрононіми з-поміж інших типів прецедентних імен. Акцентовано на актуальності вивчення цих різновидів прецедентних одиниць в українськомовному політичному дискурсі постреволюційного періоду. Установлено лінгвосемантичний зв'язок окреслених одиниць з іншими типами прецедентних феноменів. Систематизовано джерела походження й часову межу виникнення актуалізованих прецедентних топонімів і прецедентних хрононімів. До основних джерел уналежнено політичне з його підтипами (воєнно-політичне, суспільно-політичне, дипломатично-політичне тощо). З'ясовано причини й обставини формування досліджуваних одиниць у національній когнітивній базі, набуття конкретного емоційно-оцінного навантаження або трансформації вже наявних смислів і кодів. Засвідчено, що прецедентних смислів в українськомовному політичному дискурсі сучасності переважно набувають такі топоніми, як назви міст, сіл, регіонів України, вулиць, країн; рідше – назви півостровів, материків (їх частин), міських площ. Представлено зразки вторинної кореляції від деяких прецедентних топонімів. Унаочнено актуалізацію прецедентних хрононімів (календарної прецедентності) у політичному мовленні (усному та писемному), форми їх реалізації. Порушено проблему глибини прецедентного навантаження таких одиниць. Зосереджено увагу на здатності прецедентних імен топонімної та хрононімної природи оперативно відображати смислові трансформації в національній когнітивній базі, викликані суспільно-політичними зрушеннями. Окреслено екстралінгвальні фактори активізації процесів творення прецедентних феноменів, зокрема прецедентних топонімів і прецедентних хрононімів, у сучасному українськомовному політичному дискурсі.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентне ім'я, прецедентна ситуація, прецедентний текст, хрононім, топонім, політичний дискурс.

The article is devoted to investigation of precedent phenomena features, especially that units that have toponym and chrononym nature. The modern Ukrainian-speaking political discourse becomes the source of this research. The author identifies precedent toponyms and precedent chrononyms among other types of precedent names. The attention is drawn to topicality of exploration this lingual and cognitive unites in the Ukrainian political discourse of post-revolutionary period. The paper is systematized sources of origin and time line, when demonstrated precedent toponyms and chrononyms arose. The main origin sources of such units are political with its subtypes (military-political, socio-political, diplomatic-political etc.). The reasons and circumstances of formation of studied precedent phenomena in the national cognitive base, acquisition of a specific emotional and evaluative capacity or transformation of already existing meanings and codes are found out. The study has revealed that precedent meanings are mostly got in modern Ukrainian political discourse by such types of toponyms as names of cities, towns, Ukrainian regions, streets, countries; less often – by names of peninsulas, continents (and their parts), squares. Also examples of secondary correlation from some precedent toponyms are presented. The research visually demonstrates the realization of precedent chrononyms (precedent calendar names) in political speech and different forms of such realization too. Analysis of precedent toponyms and chrononyms indicates that this unites can promptly manifest the semantic transformation in the national cognitive base, which are caused of socio-political changes. The author concludes the main extra lingual factors that influence at the intensification of the creation processes of precedent phenomena, in particular of precedent toponyms and chrononyms, in the modern Ukrainian-speaking political discourse.

Key words: precedent phenomenon, precedent name, precedent situation, precedent text, chrononym, toponym, political discourse.

Постановка проблеми. Сучасний українськомовний політичний дискурс віддзеркалює події, що відбулися за останнє десятиліття в нашій державі, демонструє особливості сприйняття й аксіологічного кодування цих подій у суспільного-когнітивній базі українського народу. Прецедентні феномени є інструментом реалізації національного-когнітивних смислів у сучасному мовленні загалом і політичному мовленні зокрема. Тому

аналіз семантичної і джерельної бази цих лінгвокогнітивних одиниць в українському політичному дискурсі постреволюційного періоду наблизить нас до глибшого розуміння проблеми сучасних самоідентифікаційних процесів, смислових кодів та аксіологічних установок у суспільній свідомості української нації.

Найперше семантична трансформація, наповнення оцінно-ціннісного складника, відбувається

в структурі прецедентних феноменів, що іменують суспільно-історичні події, вагомими для сучасного суспільства та нації загалом, – прецедентні імена топонімічної природи. Тісний зв'язок такі одиниці мають із прецедентними ситуаціями та прецедентними феноменами, що співвідносні з хрононімами. Актуальності окреслене питання набуває й з огляду на те, що прецедентні одиниці топонімічної та хрононімічної природи політичного дискурсу детально в українській мовознавчій традиції раніше не вивчалися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Прецедентні феномени привертають чимало уваги науковців як на вітчизняних теренах (А. Берестова, І. Богданова, Ю. Великорода, Ж. Колоїз, Л. Меркотан, А. Петренко, Л. Підкамінна, Г. Сюта, С. Форманова та ін.), так і закордоном (П. Артем'єва, О. Боярських, І. Висоцька, О. Ворожцова, Д. Гудков, Ю. Караулов, В. Красних, О. Нахімова, Г. Слишкін та ін.).

У тлумаченні поняття «прецедентний феномен» спираємося розуміння його як лінгвокогнітивної одиниці, що є впізнаваною серед усіх представників соціуму (національного, лінгкультурного тощо), є актуальними в когнітивному аспекті, часто актуалізуються в мовленні представників цього соціуму [2; 4; 3]. Підтримуємо традиційний поділ прецедентних феноменів на прецедентні імена, прецедентні висловлення, прецедентні тексти й прецедентні ситуації [4; 2]. Прецедентний топонім трактуємо як різновид прецедентного імені, що за своєю природою є топонімом – назвою будь-якого географічного об'єкта [6]. У сучасному українськомовному політичному дискурсі найчастіше прецедентного значення набувають назви міст, країн, регіонів, вулиць тощо. Прецедентний хрононім – іменування дати, за якою закріпився потужний лінгвокогнітивний смисл [6; 3], І. Висоцька такі одиниці окреслює як прецедентні дати [1].

Постановка завдання. Метою наукової праці є вивчення семантичної структури, ціннісного навантаження та форм реалізації прецедентних топонімів і прецедентних хрононімів, що функціонують у публічному українськомовному політичному дискурсі постреволуційного періоду (2014–2019 рр.).

Джерелом фактичного матеріалу є публічне мовлення українських політиків (усне та писемне) в окреслений період, зокрема політичні особисті блоги інтернет-видання «Українська правда» й матеріали телепрограми «DROZDOV».

Виклад основного матеріалу. Аналіз постреволуційного українського політичного дис-

курсу в спектрі прецедентних імен топонімічної природи доцільно розпочати характеристикою прецедентного феномена **Майдан**, оцінно-семантичне навантаження якого суттєво розширилося. Сучасними символами боротьби за свободу, власну гідність і право демократичного вибору є українські революції ХХІ ст., меншою мірою – суспільно-протестні рухи 90-х рр. ХХ ст. В українськомовному політичному дискурсі революції чи масові протести називають **Майданами**, що походить від основного місця їх проведення: Майдану Незалежності в центрі Києва. Найперше **Майданом** називали Помаранчеву Революцію (2004 р.), після подій Революції Гідності (2013–2014 рр.) **Майданом** починають іменувати події названої революції, а за кілька років у мовленні вже закріплюється це прецедентне ім'я за всіма масовими протестами. М. Степаненко зазначає, що поряд з іншими подіями в сучасному політичному дискурсі й Революцію на граніті (1990 р.) називають **Майданом** [5, с. 503–505]. У мовленні політиків переважно окреслене прецедентне ім'я декодується як остання революція, Революція Гідності: *Після Майдану суспільство змінилося і люди зрозуміли, що політики мають бути зовсім інші* (14.10.2014, О. Ляшко). Проте й власні назви революцій (прецедентні імена, що актуалізують прецедентні ситуації) активно побутують в українськомовному політичному дискурсі досліджуваного періоду.

Протилежним за ідейним навантаженням до прецедентного імені **Майдан** є одиниця **Антимайдан**: *Такий діалог пропонували ще в 14-ому році, коли тільки після Майдану, і там був Антимайдан, і запалювалася ця війна, і Росія підливала туди вогнище, давали туди солдат, давала туди зброю...* (21.05.2019, Н. Савченко). Під **Антимайданом** розуміють штучну акцію протесту, учасники якої або отримують кошти за своє перебування на подібному заході, або змушені брати участь через тиск і погрози з боку роботодавців. У часи революції 2013–2014 рр. влада застосовували свій адміністративний вплив на державні та комунальні установи задля організації таких дійств. Створення **Антимайданів** мали два завдання: з одного боку, сформувати картинку для ЗМІ, зокрема й іноземних, що не вся Україна підтримує ідеї євроінтеграції, які обстоювали учасники Революції Гідності (учасники таких акцій переважно були мирними, привезеними з підприємств); з іншого – організувати ще один спосіб залякування, провокування, побиття, розгону мирних акцій-протестів у незаконний спосіб (учасники – переважно молодики, спортс-

мени, часто з кримінальним минулим, яким оплачували такі дії). Прецедентна назва **Антимайдан** є прикладом вторинної кореляції від прецедентного феномена топонімної природи (**Майдан**).

Символами боротьби за свободу, гідність, незалежність часто стають прецедентні імена, топоніми за походженням, що іменують місця, на території яких відбувалися знаменні події або переломні моменти того чи того історичного дійства. Під час Революції Гідності, окрім **Майдану** (Майдану Незалежності), окресленого когнітивного змісту набуває назва **вул. Грушевського**, що в Києві: *Де ми фактично представляємо насправді ту саму свіжу кров, ту саму свіжу кров, яка прийшла, свіжі сили, нові обличчя, які прийшли з низів, з Майдану, з Грушевського, з лінії протистояння* (03.07.2018, А. Білецький). На цій вулиці в січні 2014 р. відбулися перші тяжкі довготривалі сутички між учасниками революції та правоохоронцями, у результаті яких загинули перші жертви Небесної Сотні. Окреслені прецедентні феномени мають політичне, зокрема суспільно-політичне, джерело походження.

Російсько-українська війна вносить своє когнітивно-емоційне навантаження на топонімічні назви. **Слов'янськ**, **Вуглегірськ**, **Маріуполь**, **Піски** й багато інших топонімів набувають прецедентного змісту, кодуєть аксіологічні семи хоробрості, стійкості українських воїнів сучасності, захисників української незалежності, адже кожен згаданий населений пункт має свою історію захоплення агресором і важкого, часто довготривалого звільнення її ціною багатьох життів українських солдатів: *Це її бійці ввійшли в Слов'янськ 5 липня, це вони героїчно брали Вуглегірськ і Савур-Могилу. Але тоді вони психологічно стріляти не могли...* (07.10.2019, Т. Чорновол). Особливу увагу варто звернути на прецедентне ім'я **Савур-Могила**, адже воно функціонувало в українській культурно-національній когнітивній свідомості й до подій сучасної війни. Територія степової вершини, що знаходиться на стику сучасної Донецької, Луганської областей і кордону з Російською Федерацією, відома з багатьох народних переказів, легенд, пісень і дум. Ця вершина є стратегічною висотою (військовою), тому біля неї точилися важкі бої й у добу козаччини (які стали підґрунтям для українських фольклорних творів), і в добу Другої світової війни, а нині й у добу сучасної російсько-української війни. Звідси **Савур-Могила** є історичним місцем запеклих боїв, що завжди несли багато жертв. Військовий, історичний, культурно-національний і сучасний суспіль-

но-політичний смисли поєднані в прецедентну семантичну систему прецедентного імені топонімічної природи **Савур-Могила**.

Поряд із символами хоробрості побутують і символи зради та поразки, які в сучасному українськомовному політичному дискурсі репрезентовані прецедентними іменами **Дебальцеве** та **Іловайськ**: *А я впевнений, що Україні вона (відповідь – Т. С.) потрібна: винні за Іловайськ, винні за Дебальцеве – Путін, російська армія і російська агресія!* (19.04.2019, П. Порошенко). Така аксіологічна навантаженість пов'язана з подіями, що сталися під м. Іловайськом (серпень 2014 р.) і під м. Дебальцевим (лютий 2015 р.), у результаті яких утворилися так звані «котли» – оточення ворогом великої кількості українських військових. Спроби розв'язання питання мирного виведення військ із цих котлів дипломатичним шляхом призвели до ще більшої кількості жертв і масового полону, у якому опинилися кілька сотень українських вояків, більше півтисячі загиблих і безвісти зниклих. **Іловайськ** і **Дебальцеве** є прецедентними назвами, що мають власне смислове навантаження (трагедія, зрада, великі бойові втрати, полон, дезертирство, війна, смерть на полі бою, безвихідь тощо), а також можуть актуалізувати в мовленні прецедентні ситуації. До російсько-української війни ці міста були прикладами типових промислових містечок на території Донецького вугільного басейну. Нині вони набули воєнно-політичного смислу.

Крим, **Донецьк (Донбас)**, **Луганськ**, **Схід України** – прецедентні імена топонімічної природи, які в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр. змінюють смислове когнітивне навантаження у зв'язку з сучасною війною на території нашої держави. Якщо до початку російської агресії **Схід України**, **Донецьк**, **Луганськ** асоціювалися з промисловим краєм, населення якого переважно російськомовне й де, відповідно, активно побутують проросійські політичні погляди (на протигагу проєвропейським), то після початку бойових дій змістовно-емоційне навантаження згаданих прецедентних феноменів доповнюється атрибутивним означенням мілітаризованої зони, війни, розрухи, смерті, причиною усіх сучасних бід України, часом зради та невдячності: *У вересні 2014-го я заявляв в ефірі 5-го каналу: якщо Мінське перемир'я буде максимумально використане для перегрупування військ і їх забезпечення, ми маємо всі шанси в стислі терміни відбити Донецьк та Луганськ.* (18.09.2018, А. Білецький); *Знаєте, коли ми часом говоримо про Донбас, у нас часто говорять про реінтегра-*

цію території. *Давайте говорити про реінтеграцію людей* (28.11.2017, В. В'ятрович).

Крим завжди був у свідомості українців «перлиною в морі» – привабливим туристичним осередком, що поєднував у собі й море, і гори, і теплий клімат, і цікаві історичні місцини. Але сьогодні – це анексована територія, окупована Російською Федерацією без оголошення війни, на що вказують і в політичному мовленні, як-от: *Ми з вами маємо об'єднатися для того, щоб повернути Крим в Україну! Ми з вами маємо об'єднатися для того, щоби захистити український Донбас!* (19.04.2019, П. Порошенко) В українській зовнішній дипломатії визнання анексії Криму – своєрідний індикатор держав дружніх і не дуже, у суспільній свідомості української нації – символ втраченої землі, віра в повернення якої досі є.

Прецедентного значення в межах певної національної спільноти можуть також набувати й топоніми – назви країн. Найбільш поширеним прецедентним іменем такого типу є **Росія (Російська Федерація)**: *Це справжня мрія Росії, щоб в умовах війни оборонна, безпекова та зовнішня політика стали вотчиною випадкового і недосвідченого президента* (15.04.2019, В. Кириленко); *Якщо запровадять проект особливого статусу для Донбасу, ці повноваження ПЕРШИМИ отримають ті, хто винен у смерті тисяч українців. Під російськими прапорами, під захистом російських танків.* (16.09.2014, А. Садовий). У другому прикладі через метафоричні словосполучення мовець апелює до Росії як тої, хто винен у розв'язанні військового конфлікту, хто може бути (чи є) владою на окупованих територіях.

Прецедентною для української когнітивної бази є назва ще однієї держави-сусіда – **Польщі**. У різні періоди української історії назва цієї країни набувала нових прецедентних змістів: агресор, союзник, джерело окатоличення тощо. У сучасному політичному дискурсі побутує кілька смислів, які по чергово стають провідними: символ підтримки на міжнародній арені; символ ідеологічного протистояння; символ утечі з метою пошуку кращого життя, наприклад: *Оце от мантра про наших адвокатів у Європі, про те, що вони (Польща – Т. С.) нам будуть завжди допомагати, вона потрохи відходить – українці тверезіють* (28.11.2017, В. В'ятрович). Мовець ілюструє занепад першого смислу, який переважав в українській національній свідомості в революційний і постреволуційний періоди (2013–2016 рр.). Польсько-український ідеологічний конфлікт 2017 р. сприяє поверненню суперечливого став-

лення до **Польщі** як до ще одного ідеологічного ворога ідеї української незалежної держави. Але в цьому ж році у зв'язку з початком дії так званого «безвізового режиму» посилюється ще один асоціативний напрям аналізованого прецедентного топоніма – витлумачення **Польщі** як основної країни-роботодавця, економічно стабільної сусідньої держави, що може забезпечити працівників-українців безхмарним матеріально-забезпеченим життям: *Це і є Україна, яка робить, бореться, і це не тільки про фронт, а от в цій жахливій політичній корумпованій абсолютно безвихідній і там за податками, і т.д. ситуації в середині країни пробує розвивати стартапи, пробує розвивати країну замість того, об послати все і поїхати в Польщу* (03.07.2018, А. Білецький).

Сталою метонімією в політичному мовленні є іменування влади країни або її самої через назву столиці: *А чи не занедбуємо зараз, особливо в час війни між Москвою та Києвом?* (31.10.2019, І. Фаріон); *На тлі реалізації цих трьох загроз натхненна своїм успіхом Москва роз'яснить стомленому Заходу про українську демократію, яка все, навіть свою країну, може перетворити на клоунаду* (15.04.2019, В. Кириленко).

Захід – ще одне прецедентне ім'я українського політичного дискурсу, що втілює образ економічно розвинених, потужних, впливових країн Західної Європи. Назви країн, континентів і їх частин, що в українській когнітивній базі набули прецедентної семантики правомірно, на нашу думку, уналежнити до політично-дипломатичних джерел походження.

Іменування влади може відбуватися не лише через назву столиці, а й через назву будівлі чи вулиці, де знаходяться державні установи представників найвищої влади в країні. Так, значення російської влади часто актуалізується в мовленні через прецедентну назву **Кремль**: *Це, вочевидь, є проявом крайньої слабкості в перемовинах, і спонукатиме Кремль продовжувати залякувати нову українську владу включно з подальшою ескалацією на фронті* (18.10.2019, І. Луценко). В українському політичному дискурсі згадана прецедентна одиниця має схоже емоційно-асоціативне навантаження, як і прецедентні феномени **Росія, Путін, Москва**.

Образ української влади, президентської гілки, утілюється в прецедентний топонім – **Банкова** – назву вулиці, де знаходиться Адміністрація президента: *Банкова вважає посаду мера з сильними повноваженнями небезпечною для себе, тому пропонує вилучити у нього максимум повноважень* (17.09.2019, І. Луценко); *Президент*

приходить і заходить на **Банкову** (19.02.2019, І. Смешко). Натомість символ України, української держави, «серця» української нації декодується через прецедентні топоніми **Майдан Незалежності**, **Хрещатик**: *Щоб він подумав, коли б на Хрещатику зустрів військовиків в українській військовій формі з тризубом та синьо-жовтим прапором, але московською мовою на устах? Так це ж перевдягнений в українську форму ворог-москвит!* *Окупант в українському строї крокує Хрещатиком!* (31.10.2019, І. Фаріон).

Поряд із прецедентними іменами топонімічної природи вживаються хрононіми – назви дат, що набувають прецедентного навантаження. Уналежнення подібних одиниць до системи прецедентних феноменів – відкрите питання в науковій дискусії, дехто, наприклад, зараховує хрононіми до прецедентних ситуацій [1], інші – до прецедентних імен [3]. Схиляємося до позиції, що за формою прецедентні хрононіми співвідносні з прецедентними іменами, але в мовленні вони актуалізують зазвичай прецедентні ситуації.

В українськомовному політичному дискурсі поширеними є календарна прецедентність [3] або прецедентні хрононіми, які переважно актуалізують у мовленні прецедентні ситуації – важливі події в сучасній історії України, як-от: *І я хотів би, аби Ви повчилися, повчилися, бо Ви – людина творча, повчилися, як поводив себе канал в 4-ому році, «П'ятий», як поводив в 13-ому році, як він себе вів в 14-ому році і на сьогоднішній день, його роль, в тому числі в Революції Гідності* (19.04.2019, П. Порошенко). У наведеному прикладі актуалізуються історичні події, що для українського когнітивного простору є прецедентними ситуаціями. Під **4-им роком** декодуємо події **2004 року** – Помаранчеву революцію; під **13-им – 2013 рік**, рік початку Євромайдану, який переріс у Революції Гідності; під **14-им – 2014 рік** – час розстрілу Небесної Сотні, анексії Криму, початку російської військової агресії на сході України. Мовець акцентує увагу на специфічні ознаки, які об'єднують усі ці події: це не лише переломні моменти в українській історії, але й періоди, коли масові ЗМІ не завжди відображали правдиву інформацію про перебіг та характер окреслених перепитій.

Трапляються приклади, коли календарна прецедентність апелює не лише до прецедентної ситуації, а й до прецедентного тексту: *«Громадянська позиція» вимагає від Президента скасувати свій учораїшній Указ, яким депутата-регіонала Кузьменка призначено головою*

Кіровоградської ОДА – людину, яка голосувала за «диктаторський пакет» Януковича 16 січня (17.09.2014, А. Гриценко). **Закони 16 січня**, або **диктаторський пакет 16 січня** – прецедентний феномен, що вербалізує в мовленні прецедентний текст – певний перелік законопроектів, прийнятих 16 січня 2014 р., які, за оцінкою експертів, містили багато пунктів, що порушували права та свободи громадян України, суперечили Конституції України. Прийняття цього пакету законопроектів було спрямоване на придушення протестних рухів в Україні через узаконення притягнення їх учасників до кримінальної відповідальності. Форма вербалізації цього прецедентного тексту в мовленні також може бути віднесена й до прецедентних висловлень, ураховуючи її структуру, проте в разі використання в мовленні лише хрононіма це може бути потрактовано як актуалізація прецедентного тексту через прецедентний хрононім. Також варто зауважити, що хрононіми, які містять позначення неповної дати (без року), згодом можуть утратити свою прецедентність, навіть якщо вербалізований прецедентний феномен залишається в когнітивній національно-культурній свідомості. У мовленні він частіше реалізується через прецедентне висловлення, прецедентні імена інших типів (антропонімічні, топонімічні тощо) або через описову вербалізацію.

Висновки. Українськомовний політичний дискурс постреволуційного періоду суттєво поповнили прецедентні феномени топонімічної та хрононімічної природи. Це передусім пов'язано з потужними суспільно-політичними змінами історичного значення (революція, російсько-українська війна, анексія частини території держави, активний розвиток дипломатичних стосунків європейського напрямку). Такі зміни активно відобразилися й у національній когнітивній базі, і в лінгвістичному просторі, свідченням чого є частотна актуалізація досліджуваних прецедентних одиниць у політичному мовленні. Більшість прецедентних топонімів і хрононімів виникли за останні 7–10 років, але є такі, що функціонують в українській когнітивній базі набагато довше. Відповідно, і джерелом досліджуваних прецедентних одиниць є переважно політичний дискурс у різних його виявах. Перспективами для подальшого вивчення є функційно-прагматичні ознаки прецедентних топонімів і хрононімів, особливості їх реалізації в інших сучасних українськомовних дискурсах (медійному, художньому, науковому тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Высоцкая И.В. Спорные вопросы теории прецедентности. *Критика и семиотика*. 2013. Вып. 1(18). С. 117–137.
2. Красних В.В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований. *Язык, сознание, коммуникация* : сборник статей. Москва : Филология, 1997. Вып. 2. С. 5–12.
3. Нахимова Е.А. О классификации и дифференциации видов прецедентных феноменов в политической коммуникации. *Политическая лингвистика*. 2018. № 1 (67). С. 41–46.
4. Петренко А.С. Термінологічне уточнення базових понять прецедентності. *Українська мова*. 2019. № 4. С. 112–121.
5. Степаненко М.І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон : монографія. Харків : Видавець Іванченко І.С., 2017. 616 с.
6. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.

УДК 81'373.21(477.62)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.2.4>

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТОПОНІМІВ ПІВДЕННОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ

THE EXTRALINGUAL FACTORS OF FORMATION OF TOPONYMS OF SOUTHERN SLOBODA UKRAINE

Швидка Н.В.,

orcid.org/0000-0002-0096-143X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті досліджено етнолінгвістичні витoki формування топоніміки Південної Слобожанщини, її регіональні особливості; виявлено, що чимало таких мовних одиниць є тюркськими за походженням; з'ясовано, що топонімні номінації цієї частини Слобожанщини є архаїчним й усталеним прошарком лексики, де «законсервовано» лінгвоетногеографічну історію аналізованих теренів.

Етнолінгвістичне вивчення цього краю за умови комплексного наукового підходу з залученням етнологічної та мовознавчої інформації уможливить спростування тверджень деяких сучасних політиків і фальсифікаторів щодо формування території метафоричного Дикого поля як регіону, начебто розпочатого лише в XVII ст. під контролем Московії. Топоніміка вирізняється здатністю «консервувати» цілісну лінгвогеографічну історію відповідних теренів, що може сприяти вирішенню численних питань української етнології, слов'янської етимології, етнімії тощо.

Кожен етнос, проживаючи тривалий час на певній місцевості, номінував власні поселення, річки, озера, урочища тощо з притаманною лише йому мотивацією. Племена й народності зазвичай не послуговувалися чужою топонімією. Вочевидь, нові народності, що приходили на місце колишніх, не завжди сприймали незрозумілі та незвичні назви і переважно змінювали їх. Якщо ж вони були близькими, співіснували певний час або ж витіснення відбувалося поступово, то прибульці встигали звикнути до вже наявних топонімів. Географічні назви (принаймні більша їх частина) Південної Слобожанщини не змінювалися впродовж століть.

У статті досліджено походження таких топонімів: гідронімів Тор, Макатиха, Гола Долина, Сіверський Донець, Казенний Торець; ойконімів, похідних від гідроніма Тор (с. Красноторівка, с. Верхньоторецьке, с. Торецьке, м. Краматорськ), мотивацію назви с. Маяки, ороніма Карачун. У топонімних номінаціях зафіксовано інформацію не лише про певну місцевість, а й про історичні, етногеографічні, культурні та ментальні ознаки народностей, які тут проживали. Гідроніми досліджуваного регіону вирізняються усталеною граматичною формою, семантикою і насамперед мотивованістю.

Ключові слова: топонім, гідронім, ойконім, оронім, топонімна метонімія, етнімія.

The author investigates the ethnolinguistic origins of the formation of toponymy of the northern Donetsk region, its regional features; it was found that many such language units are of Turkic origin; it was found out that the toponymic nominations of this part of Slobozhanshchyna are an archaic and established layer of vocabulary, where the integral linguistic and ethnographic history of the analyzed areas is "preserved".

Ethnolinguistic study of this region provides a comprehensive scientific approach involving ethnological and linguistic information and refutes the claims of some modern politicians and falsifiers about the formation of the metaphorical Wild Field as a region, allegedly begun only in the XVII century under the control of Muscovy. Toponymics is distinguished by